

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชนเพื่อพัฒนาแบบควมมีระเบียบวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในการพัฒนารูปแบบควมมีวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษา และศึกษารูปแบบควมมีวินัยของนักเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของสถานศึกษาและชุมชน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ข้อเสนอเชิงนโยบายของรัฐในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การจัดการศึกษาในระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นการบริหารและจัดการแบบศูนย์รวมอำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง ซึ่งผลที่ตามมาคือ คุณภาพการจัดการศึกษาไทยยังเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ว่าผู้จบการศึกษาในแต่ละหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยังไม่มีคุณภาพที่สังคมพอใจ ซึ่งหมายถึงการไม่ตอบสนองความต้องการของสังคม (กรมสามัญศึกษา, 2542: 1-2) ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีการปฏิรูปการศึกษา โดยตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งได้แสดงเจตนารมณ์ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจทางการบริหาร ปรากฏตาม มาตรา 29 มาตรา 39 มาตรา 40 และมาตรา 58 (2) ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้ (ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 116 ตอนที่ 74 ก วันที่ 19 สิงหาคม 2542)

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา 39 ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการ ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป ยังคณะกรรมการและสำนักงาน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา โดยตรง

มาตรา 40 ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา ระดับต่ำกว่าปริญญาตรีของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรม ของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทน ผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ

มาตรา 58 ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณการเงิน และ ทรัพย์สินทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่นๆ และ ต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษา ดังนี้

ให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากร เพื่อการศึกษาโดยเน้นผู้จัด และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สิน และทรัพยากรอื่น ให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความ จำเป็น

จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นักวิชาการจึงได้พยายามหาแนวทาง จัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษา มีคุณภาพตามมาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับของสังคม โดยมีแนวคิดหลัก ดังนี้ (กรมสามัญศึกษา, 2542 : 5-6)

1. การกระจายอำนาจทางการศึกษา (Decentralization of Education) เป็นแนวความคิด ที่มุ่งกระจายอำนาจการจัดการศึกษา ให้กับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการศึกษา (Stakeholders) ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้เรียนมากที่สุด ได้แก่ สถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และสังคม แนวความคิดนี้เชื่อว่าการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้กับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการศึกษามาก ขึ้น จึงทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการศึกษาให้ตอบสนองตามความต้องการของเขา และมุ่ง พัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับศรัทธาของผู้ปกครอง ชุมชน และสังคมในที่สุด

2. การใช้สถานศึกษาเป็นฐานในการบริหารจัดการ (School-Based Management: SBM) เป็นแนวความคิดที่มุ่งให้สถานศึกษามีอำนาจในการตัดสินใจบริหารจัดการศึกษาได้ด้วย ตนเอง ซึ่งมีความเชื่อว่า สถานศึกษาเป็นศูนย์กลางของการผลิตที่สามารถสร้างผลผลิต คือ ผู้เรียน ให้มีคุณภาพได้ การใช้สถานศึกษาเป็นฐานในการบริหารจัดการ จึงเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการของสถานศึกษา ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อความรับผิดชอบต่อที่ตรวจสอบได้และเป็นการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) ให้สถานศึกษา ชุมชน และสังคมร่วมมือกันจัดการศึกษาให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน

3. การมีส่วนร่วมและการร่วมคิดร่วมทำ (Participation & Collaboration) เป็นแนวความคิดที่มุ่งให้การศึกษาเป็นแหล่งของสาธารณชนที่ทุกคน ทุกส่วนของสังคมต้องเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับบุคคลทุกคน และกับสังคมโดยรวม การศึกษาจึงเป็นเรื่องของทุกคน (All for Education) โดยแนวความคิดนี้เชื่อว่าการให้ทุกคนทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมคิด และร่วมดำเนินการในการจัดการศึกษา ตลอดจนการมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินและประกันคุณภาพการศึกษา จะทำให้เกิดความรู้สู่ความเป็นเจ้าของให้การสนับสนุนและร่วมรับผิดชอบต่อจัดการศึกษามากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความมุ่งมั่นร่วมกันพัฒนาการศึกษา ให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมได้

จากการศึกษาปัจจุบันในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานหลายแห่ง พบว่าการศึกษาระบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การสร้างนิสัยรักการอ่านของนักเรียนในโรงเรียนระดับประถมศึกษา เป็นกระบวนการและกิจกรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติได้ ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาตั้งแต่การร่วมคิดวิเคราะห์ การวางแผนแล้วร่วมกันปฏิบัติตามแผน และร่วมกันประเมินผลการทำงานร่วมกัน นักเรียนมีพฤติกรรมในการอ่านหนังสือเอง (แสวง อินวงศ์, 2539)

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

จากสภาพปัญหาการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบันพบว่าปัญหาส่วนใหญ่มาจากตัวผู้เรียนทั้งที่เป็นปัญหาจากที่บ้านอันได้แก่ปัญหาการขาดการดูแลอย่างใกล้ชิดของผู้ปกครองหรือพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดเชื่อมโยงมาถึงปัญหาที่โรงเรียนอันได้แก่การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียนสืบเนื่องมาจากการไม่เข้าใจในการแก้ปัญหาที่ตรงเหตุหรือความต้องการพื้นฐานของท้องถิ่นและชุมชนเพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาลearning การเรียนการสอนให้ประสบผลสำเร็จการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดระเบียบวินัยของนักเรียนที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 43 ที่กล่าวว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน และมาตรา 46 บุคคล

ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

นอกจากนี้การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ที่มุ่งเน้นให้สังคมไทยพัฒนาความเป็นอยู่บนพื้นฐานความเป็นไทยให้ความสำคัญกับชุมชนในการร่วมกันแก้ปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนการจัดการศึกษาก็ต้องยึดหลักสูตรแกนกลางตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้เป็นแนวเดียวกันแล้วนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนที่ได้มาโดยการร่วมกันพัฒนาขึ้นระหว่างสถานศึกษา กับชุมชน การศึกษาเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายใต้ระบบเศรษฐกิจใหม่ของโลกกดดันให้มีการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการในภาครัฐ ภาคการเมืองและภาคธุรกิจเอกชน ให้เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ อีกทั้งทิศทางการพัฒนาของสังคมโลกที่หันมาผสมผสานยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพึ่งตนเองควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์การพัฒนากระแสหลักทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชากร การพัฒนาท้องถิ่นและกระจายอำนาจอย่างกว้างขวางทั่วโลก โดยยึดหลักการบริหารจัดการที่ดี 6 ประการ ได้แก่ หลักความรับผิดชอบ โดยตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ การมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาของบ้านเมือง มีความกล้าหาญที่จะรับผิดชอบผลจากการกระทำ หลักคุณธรรม คือยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ยึดหลักซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย หลักการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมตัดสินใจในการพัฒนาประเทศ หลักความคุ้มค่า โดยบริหารจัดการทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างประหยัด คุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุดและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักความโปร่งใส คือเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ให้ประชาชนเข้าถึงได้สะดวก และมีส่วนร่วมตรวจสอบความถูกต้องในการดำเนินงาน หลักนิติธรรม โดยตรากฎหมาย กฎข้อบังคับต่าง ๆ ให้ทันสมัย เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สถานศึกษาจะต้องทำงานร่วมกับครอบครัวและชุมชน ท้องถิ่น วัด หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรสองประการ ซึ่งจุดมุ่งหมายทั้งสองประการนี้ให้แนวทางที่สำคัญ (หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544) ซึ่งสถานศึกษาต้องพัฒนาหลักสูตรภายในบริบทและแนวทางนั้น ๆ ดังนี้

1. หลักสูตรสถานศึกษาควรพัฒนาให้เด็กเกิดความสุขและความเพลิดเพลินในการเรียนรู้เปรียบเสมือนเป็นการสร้างกำลังใจและเร้าใจให้เกิดความก้าวหน้าแก่ผู้เรียนให้ได้มากที่สุด มีความรู้สูงสุดสำหรับผู้เรียนทุกคน ควรสร้างความเข้มแข็งความสนใจ และประสบการณ์ให้ผู้เรียนและพัฒนาความมั่นใจ ให้เรียนและทำงานอย่างเป็นอิสระ และร่วมใจกัน ควรให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้สำคัญ ๆ ในการอ่านออกเสียง คิดเลขเป็น ได้ข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยี สื่อสารส่งเสริมจิตใจที่อยากรู้อยากเห็น และมีกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล

2. หลักสูตรสถานศึกษา ควรส่งเสริมการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ จริยธรรมสังคมและวัฒนธรรม และโดยเฉพาะพัฒนาหลักการในการจำแนกระหว่างถูกและผิดเข้าใจและศรัทธาในความเชื่อของตน ความเชื่อและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ว่ามีอิทธิพลต่อบุคคลและสังคม หลักสูตรสถานศึกษาต้องพัฒนาหลักสูตรและความอิสระของผู้เรียนและช่วยให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ สามารถช่วยพัฒนาสังคมให้เป็นธรรมขึ้น มีความเสมอภาค ควรพัฒนาความตระหนักเข้าใจ และยอมรับสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ ยึดมั่นในข้อตกลงร่วมกันต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในระดับส่วนตน ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก หลักสูตรสถานศึกษาควรสร้างให้ผู้เรียนมีความพร้อมในการเป็นผู้บริโภคที่ตัดสินใจแบบมีข้อมูล และเป็นอิสระและเข้าใจในความรับผิดชอบ

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ให้ผู้สอนใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียน เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการ ความก้าวหน้าและความสำเร็จของผู้เรียน รวมทั้งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ สถานศึกษาในฐานะผู้รับผิดชอบจัดการศึกษา จะต้องจัดทำหลักเกณฑ์ และแนวปฏิบัติในการวัดและประเมินผลการเรียนของสถานศึกษา เพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายถือปฏิบัติร่วมกันและเป็นไปในมาตรฐานเดียวกัน สถานศึกษาต้องมีผลการเรียนรู้ของผู้เรียนจากการวัดและประเมินทั้งในระดับชั้นเรียน ระดับสถานศึกษา ระดับเขตพื้นที่การศึกษาและระดับชาติตลอดจนการประเมินภายนอก เพื่อใช้เป็นข้อมูลสร้างความมั่นใจเกี่ยวกับคุณภาพของผู้เรียนแก่ผู้เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและนอกสถานศึกษา

การวัดและประเมินผลระดับชั้นเรียน มีจุดมุ่งหมายสำคัญของการประเมินระดับชั้นเรียนคือ มุ่งหาคำตอบว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการคุณธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์ อันเป็นผลเนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือไม่ เพียงใด ดังนั้นการวัดและประเมินจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสาระ

การเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียนและสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับ กิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยประเมินความประพฤติ พฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และผลงานจากผลงานโครงการหรือเพิ่มสะสมผลงานผู้ใช้งานประเมินในระดับชั้นเรียนที่สำคัญ คือผู้เรียนผู้สอนและพ่อแม่ผู้ปกครอง จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และค้นหาข้อมูลเกณฑ์ต่าง ๆ ที่จะทำให้สะท้อนให้เห็นภาพสัมฤทธิ์ผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ผู้เรียนจะทราบระดับความก้าวหน้า ความสำเร็จของตน ครู ผู้สอนจะเข้าใจความต้องการ ของ ผู้เรียนแต่ละคน และกลุ่มสาระให้ระดับคะแนนหรือวัดกลุ่มผู้เรียน รวมทั้งประเมินผลการ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเองได้ ขณะที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง จะได้ทราบระดับความสำเร็จ ของผู้เรียน

สถานศึกษาเป็นผู้กำหนดหลักเกณฑ์การประเมินโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ สถานศึกษา การประเมินผลระดับสถานศึกษา เป็นการประเมินเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าด้าน การเรียนรายชั้นปีและช่วงชั้น สถานศึกษานำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง พัฒนาการเรียนการสอนและคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้ รวมทั้งนำผล การประเมินรายช่วงชั้นไปพิจารณาดัดเลินการเลื่อนช่วงชั้น กรณีผู้เรียนไม่ผ่านมาตรฐานการเรียนรู้ ของกลุ่มสาระต่าง ๆ สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนซ่อมเสริม การจัดให้มีการ ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยการประเมินคุณภาพระดับชาติ สถานศึกษา ต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนที่ เรียนในปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นมัธยม ศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เข้ารับการประเมินคุณภาพระดับชาติ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ ที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ภาษาอังกฤษและกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดต่อไป ข้อมูลที่ได้ จากการประเมินจะนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนและคุณภาพการจัดการศึกษาของ สถานศึกษาแต่ละแห่ง

แนวคิดในการให้อำนาจแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษา

ผลการวิจัยทางจิตวิทยาสังคมบางเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้เสนอแนะว่า “การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทำให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างสถานการณ์ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ” เลวิน (Lewin อ้างถึงใน ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2526) ได้ทำการวิจัยเปรียบเทียบหลายเรื่องเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สอง อย่าง คือ การอภิปรายกลุ่มและการสอนเป็นรายบุคคล ในกลุ่มที่ใช้วิธีการบรรยายนั้น ผู้ฟังเป็นแต่

ผู้รับฟัง ไม่มีส่วนร่วมแต่ในกลุ่มที่ใช้วิธีการอภิปรายกลุ่มการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มมีมาก ทุกคน มีโอกาสที่จะออกความเห็น ในการบรรยายนั้นผู้ฟังไม่ได้ให้มีความรู้สึกผูกมัดว่าจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะอยู่ในสมาชิกแต่ละคนไม่มากนักน้อย วิธีการบรรยายนั้นจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลในด้านความรู้ ความเข้าใจ (Cognitive Component) เท่านั้น แต่ในการประชุมกลุ่มนั้นจะมีผลต่อองค์ประกอบของทัศนคติทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ และองค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (Behavioral Component) ด้วย การวิจัยของ Lewin ซึ่งให้เห็นว่าการอภิปรายกลุ่มมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล

การศึกษาของ Coch และ French (อ้างถึงใน ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2526:113) ซึ่งทำการศึกษาในโรงงานอุตสาหกรรม พบว่า การมีส่วนร่วมในกลุ่มมีผลในการพัฒนาทางด้านศีลธรรม จรรยา ถึงแม้จะมีองค์ประกอบอื่น ๆ เกี่ยวข้องด้วยเป็นต้นว่า ความพอใจในงานบุคลิกภาพ วัฒนธรรม และชนิดของงานที่รับผิดชอบ ผลการศึกษาพบว่า การได้มีส่วนร่วม (Participation) ในการช่วยแก้ปัญหาบางอย่างทำให้บุคคลนั้นมีความรู้สึกว่าได้ “ลงทุน” ในการให้ความคิดเห็น การได้ตัดสินใจ ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความคิด ความรู้ ที่เกี่ยวกับสิ่งบางอย่างที่ไม่ลงรอยกับการตัดสินใจ และอุทิศพลังงานทุกอย่าง เพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้น ซึ่งขบวนการเหล่านี้มีผลทำให้บุคคลนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง การมีส่วนร่วมในรูปนี้เป็นสิ่งที่แสดงออกมาให้คนอื่นได้รู้ซึ่งเรียกว่า “Overt Participation” สำหรับการมีส่วนร่วมที่มีได้แสดงออกมาให้คนอื่นเห็นหรือที่เรียกว่า “Covert Participation” ก็มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้เช่นกัน

แนวคิดในการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกับของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 182-183)

เสน่ห์ จามริก (อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 25) กล่าวว่า การที่ชุมชนใด ๆ จะมีส่วนร่วมในการกำหนด การแบ่งปันทรัพยากรได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับมีอำนาจและสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจหรือการมีความสามารถในการเข้าถึงอำนาจ เพราะรัฐใช้อำนาจในการแบ่งปันทรัพยากรเหล่านั้นว่าใครจะได้อะไร เมื่อใด และอย่างไร

ประธาน สุวรรณมงคล (อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 81) กล่าวว่า การให้ชาวชนบทได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเองโดยตนเองเป็นการทำให้ชาวชนบทรู้จักวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่ตนเองเป็นอยู่และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อจำเป็น เมื่อคนเกิดความสำนึกและมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแล้ว ขบวนการพัฒนาย่อมจะเกิดจากความสมัครใจและมีความเป็นตัวของตัวเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนยังเป็นการสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในชุมชนอีกด้วยอันเป็นการปูพื้นฐานไปสู่การปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยในที่สุด นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า ชุมชนควรมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชนบท ในด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน ผลประโยชน์และการประเมินผล

ฉลาดชาย รติตานนท์ (อ้างถึงในทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 127-130) ได้สรุปความเห็นจากเอกสารของสถาบันวิจัยของสหประชาชาติ เพื่อพัฒนาสังคมในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า “การมีส่วนร่วม” เป็นด้านหนึ่งของทางเลือกพื้นฐานที่มีความซับซ้อนอย่างมาก การมีส่วนร่วมก็เหมือนกับการวางแผน กล่าวคือ บางทีถูกมองว่าเป็นของวิเศษที่สามารถแก้ปัญหาทุกสิ่งทุกอย่างได้หากเข้าใจและนำไปใช้ประยุกต์ปฏิบัติอย่างถูกต้อง ในกระบวนการของการมีส่วนร่วมจะทำให้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่แก่งแย่งแข่งขันกันเรียนรู้ที่จะเรียกร้องแต่เฉพาะสิ่งที่มีเหตุผล และสามารถจัดการให้เงื่อนไขผู้มั่งคั่งบางประการหรือข้อเรียกร้องบางอย่างที่เป็นผลของกระบวนการพัฒนาแม้ว่าข้อเรียกร้องนั้น ๆ อาจกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้บ้าง

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง อาจแยกแยะได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. การที่จะเกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง โดยปกติแล้วจำเป็นจะต้องมีการกระจายอำนาจเสียใหม่ กล่าวคือ อำนาจทางการเมืองต้องถูกกระจายออกไปในทุกระดับ การผูกขาดอำนาจการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง ลักษณะการปกครองแบบเผด็จการย่อมไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

2. ยุทธวิธีในการพัฒนาแบบเก่า ๆ จะต้องเปลี่ยนแปลงเพราะถ้าไม่เปลี่ยน การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะไม่เกิด และอีกด้านหนึ่งยุทธวิธีที่ถูกต้อง ในการพัฒนาจะต้องได้มาจากเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั่นเอง

3. การปฏิบัติหน้าที่ของกลไกต่าง ๆ ที่ยังผลให้เกิดการมีส่วนร่วมจะเป็นไปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับสภาพการหรือสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม

ไพรัช เคะชรินทร์ (อ้างถึงใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 6) ได้ให้ความหมายเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน เช่น ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำทำให้ บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527: 183-185) และนอกจากนี้ยังได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้อีกนัยหนึ่งในรูปของสมการว่า

$$\begin{aligned} \text{การมีส่วนร่วม} &= \text{ความร่วมมือร่วมใจ} + \text{การประสานงาน} + \text{ความรับผิดชอบ} \\ \text{Participation} &= \text{Cooperation} + \text{Coordination} + \text{Responsibility} \end{aligned}$$

โดยให้ความหมายของการร่วมมือร่วมใจว่า หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง ห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการกระทำกิจกรรมหรือการงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527: 183-185)

การมีส่วนร่วมนั้นโดยปกติทั่วไปเป็นที่เข้าใจกันว่า หมายถึงการเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่าง แต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและลึกซึ้งไปกว่าเพียงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมนี้เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการเข้าไป

มีส่วนรับผิดชอบของแต่ละบุคคลหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม กุสตาโว (Gustavo, 1992)

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือ โครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

หวัง (Whang, 1981: 19) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคลหรือของกลุ่ม เพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงานหรือทรัพยากรต่อสถาบัน/ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา

สหประชาชาติ (United Nations, 1981: 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ว่า หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

แม้ทัศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกัน แต่นักเรียนหลายคน ก็ได้ อ้างถึงข้อตกลงของสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Economic and Social Council States) ปี 1929 ที่ได้อภิปรายถึงเรื่องการมีส่วนร่วมและสรุปว่า การมีส่วนร่วมนั้น ต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับตามแบบประชาธิปไตย จากประชาชนอย่างสมัครในเรื่อง 3 ประการ คือ (1) เป็นเรื่องที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการพัฒนา (2) มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค (3) มีความเชื่อถือในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบาย และแผนรวมทั้งการนำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่การปฏิบัติ (ชูชาติ พ่วงสมจิตร, 2540: 11 อ้างอิงมาจาก Midgley and others, 1986)

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้ามามีส่วนใน 5 ขั้นตอน คือ (1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ (2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ (3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติตามแผน (4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (5) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

พัตน์ บัณยรัตนพันธ์ (2517: 13) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาว่าจะต้องมีตั้งแต่การวางแผน โครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรที่มีในชุมชนนั้นและนอกจากนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 189) ได้กล่าวว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ ตั้งแต่เป็นสมาชิกถึงการเป็นผู้นำ ดังนี้

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
- 3) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ
- 4) เป็นกรรมการ
- 5) เป็นประธานกรรมการ
- 6) สมาชิกผู้นั้นทำอะไรระหว่างประชุม
- 7) สมาชิกผู้นั้นเล่นบทอะไรในที่ประชุม

กรมการพัฒนาชุมชน (2529: 16) ได้กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งออกเป็น 18 ลักษณะ ดังนี้

- 1) มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 2) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน
- 3) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
- 4) มีส่วนร่วมในการในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ
- 5) มีส่วนร่วมในการในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 6) มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีในการแก้ปัญหา
- 7) มีส่วนร่วมในการวางแผน
- 8) มีส่วนร่วมในการประชุม
- 9) มีส่วนร่วมในการกิจกรรมกลุ่ม
- 10) มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
- 11) มีส่วนร่วมในการออกเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
- 12) มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
- 13) มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์

- 14) มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้
- 15) มีส่วนร่วมในการลงทุน หรือบริจาคเงิน/ทรัพย์สิน
- 16) มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน
- 17) มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
- 18) มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

ดิเรก ฤกษ์หรั่ง (2534: 73-74) ชี้ให้เห็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 6 แบบ คือ การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหาหรือบรรลุเป้าหมายการระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

ทนงศักดิ์ คุ่งไข่น้ำ (2534: 77-78) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีส่วนร่วมครบทุกขั้นตอน คือนับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การศึกษาปัญหาและความต้องการวางแผนและจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการ จนถึงการติดตามและประเมินผลโครงการ

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527: 6-7) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนาคือ

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและ สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมตลอดจนถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมค้นหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ปัญหาตลอดจนสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมจัดลงทุนในกิจกรรมโครงการในชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งภาคเอกชนและภาครัฐบาล ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

9. ร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งอาจจะเป็นวัตถุทางสังคมหรือทางส่วนตัว

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540: 19) มีความเห็นว่า ควรจำแนกขั้นตอนในการมีส่วนร่วม ออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญความต้องการนั้น

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ กำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน และ กำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือ โดยการบริหารงานประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ประเมินว่า โครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผล ความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะ ๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบรวมยอดของโครงการ ทั้งหมด

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527: 184-190) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่เกี่ยวกับระดับของความ สัมครใจในการเข้ามีส่วนร่วมว่า การเข้าร่วมการพัฒนาอาจทำได้โดยการบังคับ โดยสมัครใจหรือ โดยความจำเป็น

นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 184-190) เห็นว่า การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ หรือการสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความ เกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ขอแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจเกิดจากอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบ บังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เป็นต้น

ชูชาติ พวงสมจิตร (2540: 20) มีความเห็นว่า ระดับความสมัครใจในการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการคิดริเริ่มของประชาชนเอง ซึ่งอาจเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มีการรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน หรืออาจเกิดความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยสมัครใจ

ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมโดยการถูกชักนำ เป็นการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนเอง แต่เกิดจากการชักนำจากภายนอกหรือชนชั้นนำ โดยอาศัยความเกรงใจที่ประชาชนอาจจะมีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรืออาจจะใช้สิ่งล่อใจที่เป็นผลตอบแทนทางวัตถุหรือทางจิตใจที่กระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยที่ประชาชนยังไม่มี ความสมัครใจหรือความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมในการบังคับ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการใช้อำนาจที่เหนือกว่าไปบังคับหรือระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

เจมส์ เดวิด บาร์เบอร์ (James David Barber, 1972: 3) แบ่งการมีส่วนร่วมทางการบริหารออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นลักษณะที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการปกครองตนเองโดยตรง เช่นบริหาร กำหนดนโยบาย และตัดสินใจในการดำเนินงานด้วยตนเอง
2. การมีส่วนร่วมโดยอ้อม เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ เปิดโอกาสการปกครองตนเองโดยตรง โดยการเลือกตั้งตัวแทนของประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ เปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกตั้งโดยเสรี แต่กำหนดกลไกเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามาควบคุมติดตามความเคลื่อนไหวของฝ่ายปกครอง เพื่อให้การปกครองเป็นไปตามความต้องการของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิวาศย์ (2527: 188) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็นลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงในองค์การจัดตั้งของประชาชน (Inclusive Organization) เช่น การรวมกลุ่มของเยาวชนต่าง ๆ
2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative Organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นกรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม หรือกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open Participation) เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน (Non Representative Organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

สมศักดิ์ สุวรรณสุจริต (2531: 43-44) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมของประชาชน ออกเป็น 3 รูปแบบคือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง ได้แก่ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา โดยตรงด้วยตนเองในลักษณะต่าง ๆ เช่น ร่วมเป็นกรรมการบริหาร โครงการ การให้ข้อคิดเห็น การสละแรงงงาน การให้ความร่วมมือ ในการดำเนินงานตามโครงการ

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม ได้แก่ การมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น ให้ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะผ่านทางสมาชิกสภาเทศบาล หรือคณะเทศมนตรี

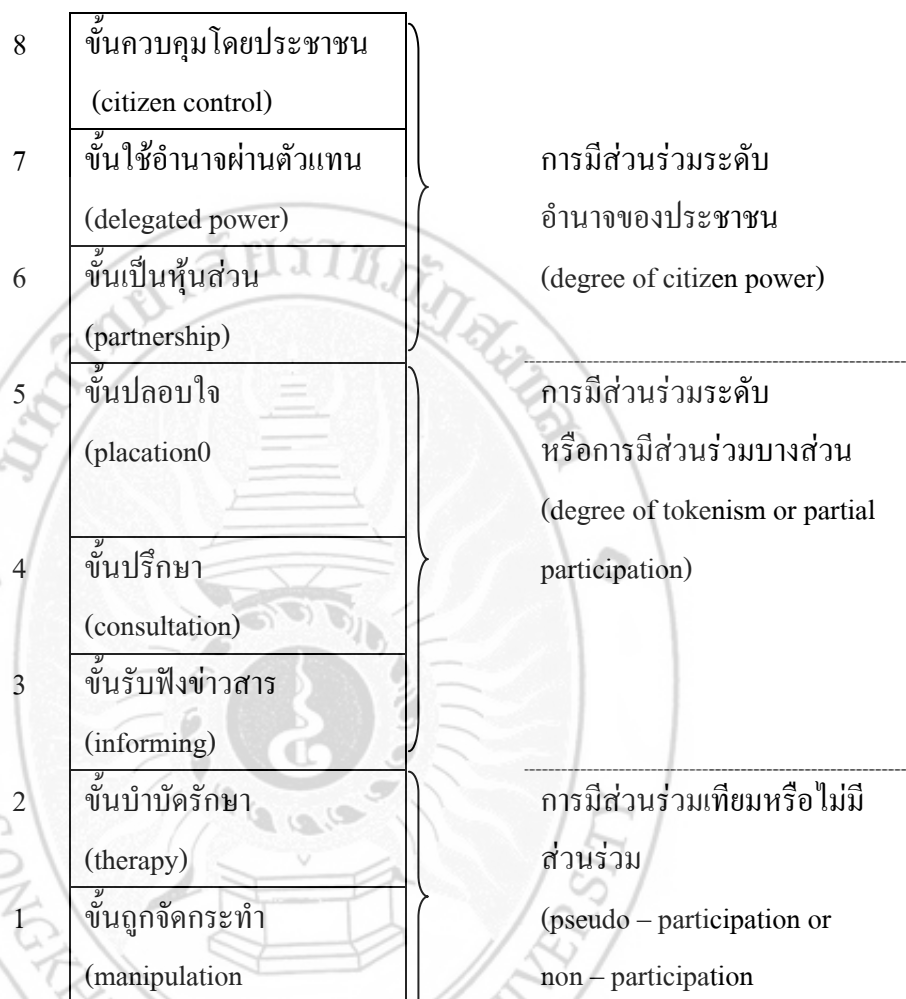
3. การมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมผ่านสถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ตลอดเวลา

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540: 21) มีความเห็นว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงในการกระทำกิจกรรม

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเกี่ยวข้องกับกิจกรรมโดยทางอ้อมหรือผ่านตัวแทน

อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969: 216) มีความคิดเห็นว่า การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันได การมีส่วนร่วม (Participation ladder) 8 ขั้น ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ 1 บันไดของการมีส่วนร่วม 8 ขั้น ของอาร์นสไตน์

ที่มา : อาร์นสไตน์ (Arnstein , 1969)

จากภาพที่ 1 อาร์นสไตน์ ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้นของตนให้เป็น 3 ชั้นใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำคู่ขนานไว้ในบันได 8 ขั้น ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo – Participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Pssive Prticipation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใด ๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Prtial Prticipation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531:24-30) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ใกล้เคียงกับแนวคิดของอาร์นสไตน์ โดยแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย

ระดับที่ 2 ถูกล่อลวง ประชาชนจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าจ้าง แรงงานหรือความสะดวกสบายบางอย่าง

ระดับที่ 3 ถูกชักชวน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้ว แล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือ โดยอาศัยการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ

ระดับที่ 4 สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้ ตำรวจ ปัญหาความต้องการของชาวบ้านด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรแก้ไขด้วยวิธีใด ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น ประชาชนจะเริ่มเข้าไปมีส่วนในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการอยู่

ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการ และเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจ ในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินโครงการ

7.	มีโอกาสดัดใจด้วยตนเอง	เป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ
6.	มีโอกาเสนอโครงการ	เป็นการมีส่วนร่วมระดับสูง
5.	มีโอกาเสนอความเห็น	มีส่วนร่วมปานกลาง
4.	ถูกสัมภาษณ์ความต้องการ	มีส่วนร่วมปานกลาง
3.	ถูกชักชวน	มีส่วนร่วมน้อย
2.	ถูกล่อ	มีส่วนร่วมน้อย
1.	ถูกบังคับ	ไม่มีส่วนร่วมเลย

ภาพที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามแนวคิดของไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์

ที่มา : ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, 2531: 30

สรุปได้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยขบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวิเคราะห์ปัญหา ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดอันดับความสำคัญของปัญหา เลือกแนวทางในการแก้ปัญหา กำหนดแผนงาน / โครงการ และกำหนดวิธีการประเมินผล
3. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการตามแผนงาน / โครงการ ร่วมกันออกแรง ออกเงิน วัสดุ สิ่งของ บริหารการใช้ทรัพยากร ควบคุมการเงินและบริการต่าง ๆ
4. การติดตามและประเมินผล ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการติดตามปฏิบัติงาน ร่วมกันประเมินผล รับผิดชอบต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการ และร่วมกันแก้ไขเพื่อพัฒนาต่อไป

ลักษณะความมีระเบียบวินัยของนักเรียนที่พึงประสงค์

การดำเนินชีวิตมนุษย์ในแต่ละวันจะมีการกระทำหรือแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ลักษณะการแสดงออกเหล่านั้นเรียนเป็นภาษาทางวิชาการว่า “พฤติกรรม” หรือปราศจากความรู้สึกตัวว่าได้ทำอะไรลงไป ก็ถือว่าเป็นเพียงพฤติกรรมยังไม่เชื่อว่าเป็น “ความประพฤติ” แต่ถ้าบุคคลใดทำลงไปโดยรู้สึกว่าคุณทำอะไร ก็ถือว่าการกระทำนั้นหรือพฤติกรรมนั้นเป็น “ความประพฤติ”

ความประพฤติที่ปราศจากการควบคุม จะไม่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความดีงาม ความสงบสุข และความเจริญในตัวคนหรือในกิจการและในสังคมจึงต้องมีการควบคุม พฤติกรรม ทั้งนี้โดยการกำหนดกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนสำหรับ ยึดถือเป็นแนวทางในการ ปฏิบัติ หรือเรียกว่า “ปทัสถาน” หรือ “บรรทัดฐาน” ปทัสถานแห่งความประพฤตินั้นในทาง ปรัชญาเรียกว่า “จริยธรรม” จริยธรรมนั้นมีปฏิบัติกันหลายรูปแบบ เช่น 1) รูปแบบในทางศาสนา ถ้าเป็นคำสั่งสอนหรือคตินิยมอันเป็นปทัสถานสำหรับยึดถือหรือปฏิบัติเรียกว่า “ศีลธรรม” ถ้าเป็น ลักษณะในทางพฤติกรรมซึ่งเกิดขึ้นในตัวบุคคลหรือการแสดงเจตจำนงบุคคล เรียกว่า “คุณธรรม 2) รูปแบบในวงวิชาชีพ ถ้าเป็นข้อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับเป็นบรรทัดฐานของผู้ประกอบวิชาชีพ นั้น ๆ ยึดถือปฏิบัติเรียกว่า “จรรยาบรรณ” เช่น จรรยาบรรณของแพทย์ จรรยาบรรณของครู เป็นต้น ถ้าเป็นลักษณะที่มีอยู่ในตัวผู้ประกอบวิชาชีพหรือที่แสดงออกมาจากตัวบุคคลดังกล่าวเรียกว่า “จรรยา” 3) รูปแบบในวงงานหรือในหมู่คน ถ้าเป็นข้อกำหนดกฎเกณฑ์อันเป็นปทัสถานสำหรับ คนในวงการหรือหมู่เหล่านั้น ๆ ถือปฏิบัติเรียกว่า “วินัย” และถ้าเป็นลักษณะที่แสดงออกในเชิง พฤติกรรมก็เรียกว่าวินัยนั่นเอง (ธีระพร อายุวัฒน์, 2543: 13)

คำว่า “วินัย” มีความหมายเป็นสองนัย ดังกล่าว คือ ปทัสถานแห่งความประพฤติกรรม สำหรับคนในวงการหรือในหมู่เหล่าเพื่อปฏิบัติ ซึ่งหมายตามนัยนี้ใช้ในความหมายในทาง นิติกรรม เช่น ผิดวินัย หรือ ไม่ผิดวินัย หรือเป็นการกำหนดปทัสถานแห่งความประพฤติขึ้นไว้สำหรับให้คน ในวงการยึดถือปฏิบัติ แล้วเรียกปทัสถานที่กำหนดขึ้นนั้นว่า “วินัย” อีกนัยหนึ่ง เป็นลักษณะการ แสดงออกทางพฤติกรรมที่คนแสดงออกมาเป็นการควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามปทัสถาน หรือ ตามที่ควรปฏิบัติไม่ฝ่าฝืนระเบียบ ขอมรับหรือปฏิบัติตามการนำหรือการบังคับบัญชา ผู้ที่มี ลักษณะเชิงพฤติกรรมนี้เรียกว่า “เป็นคนมีวินัย” และผู้ที่มีลักษณะทางพฤติกรรมในตรงกันข้าม เรียกว่า “คนมีวินัย” ดังนั้นพฤติกรรมตามความหมายนี้ใช้กับกระบวนการทางพฤติกรรม (ปวีณา นคร, 2527) วิลเลียมได้ให้ความหมายของคำว่าวินัยพอสรุปได้ดังนี้ วินัยเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการ ควบคุมตนเองมากกว่าจะเป็นเรื่องเพื่อการลงโทษ ผู้ปฏิบัติงานควรได้รับความร่วมมือกับฝ่าย บริหารและปฏิบัติตามกฎข้อบังคับขององค์กรด้วยความเต็มใจ (Walte W.William ,1952:1) ในทำนอง เดียวกันกับอัลตัน (Alton) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วินัย คือวิธีสร้างเสริมให้ผู้ปฏิบัติงาน มีความรับผิดชอบและปฏิบัติงานอย่างมีระเบียบ (Baker W.Aiton , 1955: 1) เช่นเดียวกับแนวคิด ของ บีช (Beach) มีความเป็นว่าวินัยมีความหมายเป็นสองประการ คือ หมายถึงการควบคุมหรือ หล่อหลอมพฤติกรรม ทั้งวิธีการให้รางวัลหรือการลงโทษ

วินัยในทางบวก หมายถึง มาตรการอย่างหนึ่งอย่างใดที่จะสร้างทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงาน ให้เกิดขึ้นในหมู่บุคคลากรปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ โดยเต็มใจ

วินัยในทางลบ หมายถึง การใช้มาตรการในการลงโทษ หรือขู่ว่าจะลงโทษเพื่อบังคับให้บุคคลปฏิบัติตามระเบียบ (John W. Beach, 1970: 604-605) ส่วนพจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (Webster) ให้คำจำกัดความและความหมายของวินัยไว้ก่อนนี้หลายประเด็นที่บ่งบอกถึงความหมายของวินัยไว้น่าสนใจ กล่าวคือ วินัยเป็นการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาการควบคุมตนเอง ความประพฤติ หรือความเป็นระเบียบและประสิทธิภาพ 2) วินัยเป็นการควบคุมตนเองความประพฤติที่เป็นระเบียบ 3) วินัยเป็นการยอมรับและปฏิบัติตามการบังคับบัญชา และการควบคุม 4) วินัยเป็นปฏิบัติการเพื่อแก้ไขความประพฤติหรือลงโทษ (Webster, 1968: 416) และเมกกินสัน (Megginson) ได้อธิบายความหมายของ “วินัย” ว่ามาจากคำว่า “Discipline” ซึ่งแปลว่า “Follower” (ผู้ปฏิบัติตาม) ซึ่งเป็นความหมายที่สามารถบอกเป็นนัย ว่าเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “Discipline” จะมีความหมายตามแต่ที่จะมองกันในแง่ใดซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายประการ คือ 1) วินัยในลักษณะของการควบคุมตนเอง (Self-Control) มุ่งไปในทางที่จะพัฒนาตนเองเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความจริงและความต้องการเรียกว่า อัตวินัย (self-discipline) 2) ในลักษณะที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประพฤติกกรรมอันเป็นระเบียบ (Condition for order Behavior) 3) วินัย ในลักษณะที่เป็นกระบวนการนิติธรรม (Judicial Dueprocess) มุ่งไปที่การดำเนินการตามกำหนดกฎเกณฑ์ในการพิจารณาความผิดทางวินัย ซึ่งจะมีการออกกฎระเบียบหรือระเบียบตามกำหนดอันพึงปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติ กำหนดโทษของการฝ่าฝืนและการดำเนินการลงโทษผู้กระทำความผิด ทั้งนี้โดยมีความคิดตั้งอยู่บนสมมติฐานสี่ประการ คือ (1) ข้อปฏิบัติต้องชอบธรรม (2) ลูกจ้างต้องรู้ชัดเจนว่าจะให้ปฏิบัติอย่างไร (3) นายจ้างมีสิทธิที่จะได้กำลังงานที่มีวินัยดีและร่วมแรงร่วมใจ (4) ผู้บริหารมีอำนาจดำเนินการทางวินัยแก่ผู้ฝ่าฝืนระเบียบ (Leon C Megginson, 1997 468-470) นอกจากนี้ ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่าดูเหมือนว่าแต่ละความหมายจะมุ่งไปยังพฤติกรรมที่คล้อยตามระเบียบ สมบัติ ได้ให้ความหมายของวินัยหรือประสิทธิภาพ (2) ผลการฝึกอบรมคือ การควบคุมตนเอง ความประพฤติที่มีระเบียบ (3) การยอมรับหรือการปฏิบัติตามการบังคับบัญชาหรือการควบคุม (4) การปฏิบัติการเพื่อแก้ไขในความประพฤติหรือลงโทษ (สมบัติ ชูชีพชัย, 2547: 20-22) ระยะเวลา ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “วินัยสร้างคน คนสร้างชาติ” ในความหมายของวินัยว่า วินัยมิได้หมายถึงเฉพาะความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางกายภาพ เช่น การที่ทหารอยู่ในแถวหรือคนเข้าคิวกันเพื่อรับหรือใช้บริการเท่านั้น ไม่แต่ยังหมายถึงการที่มีจิตใจพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบแบบแผนของทางราชการ และระเบียบของสังคมตลอดจนการวัฒนธรรมคุณธรรมและนิยมอันดีงามด้วย (พิธาน บุญชาติพิสุทธ์, 2528: 27-34 และเพทาย ศิริสุนนิมิต) ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง “AN OFFICIAL AND A GENTLEMAN” โดยได้กล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวินัยเอาไว้ว่า วินัยทหารหรือ การเชื่อฟังคำสั่งการเข้าใจด้วยภาษาเดียวกัน (หมายถึงภาษาก่อนอิฐ หรือ

ภาษาดอกไม้ ไม่ใช่ภาษาประจำชาติ) และเชื่อฟังด้วยความเต็มใจ การเชื่อคำสั่งนั้นต้องกระทำด้วยจิตใจที่เบิกบาน ยินดี หรือยินยอมพร้อมใจที่เรียกว่า cheerful obedience ทหารที่โห่ร้องอย่างกึ่งกึ่งขณะแม่ทัพจะนำทัพออกรบนั้น เป็นเครื่องแสดงชี้ชัดว่าทหารเหล่านั้นมีวินัยดีเยี่ยม (เพทาย ศิริศุภนิมิต, 2529: 95-98)

จากความหมายหลากหลายที่มีผู้กล่าวถึงเกี่ยวกับ วินัย จะเห็นได้ว่า การมีวินัยที่แท้จริงมิใช่จะต้องให้คอยบังคับกันอยู่ตลอดเวลา แต่ต้องปฏิบัติให้สิ่งที่ถูกต้องดีงามโดยตัวของตัวเอง หรือโดยที่ตัวเองเห็นดีเห็นชอบหรือที่เรียกว่า “การมีวินัยในตนเอง” กล่าวคือ ตนเองต้องรู้จักบังคับควบคุมใจของตนเองให้ปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม เมื่อใดที่คิดจะปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีงามไม่เหมาะสมก็จะมี “หิริ โอตตปปะ” คือความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ความมีวินัยความหมายตามนัยดังกล่าวมาแล้วมิใช่ว่าจะมีวินัยโดยต้องให้คนอื่นคอยควบคุม ต้องมีข้อบังคับ มีกฎระเบียบข้อห้ามไว้เพื่อเป็นแนวปฏิบัติ วินัยนั้นเป็นการจัดระเบียบสิ่งที่ถูกต้องเพื่อการปฏิบัติให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม เป็นระเบียบซึ่งเมื่อทุกอย่างรวมกันอย่างเป็นระเบียบแล้วยิ่งดูว่าดีหรือเหมาะสมนั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า คนที่ขาดระเบียบวินัยย่อมไม่มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ หรือไม่สามรถที่จะนำพา ชีวิตไปสู่จุดหมายที่ต้องการได้ ซึ่งเป็นความสำเร็จ หรือไม่สามรถที่จะนำพาชีวิตของบุคคลในวงการต่าง ๆ ทำให้มองเห็นความสำคัญของบทบาททางด้านวินัย ซึ่งมีความจำเป็นต่อวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม วินัยมีความสำคัญทั้งในส่วนของบุคคลซึ่งเรียกว่าวินัยในตนเอง กับส่วนที่เป็นวินัยในส่วนรวมซึ่งเรียกว่าวินัยภายนอก

วินัยเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จความก้าวหน้าของบุคคลากร สังคมและประเทศชาติ ในบรรดาประเทศชาติที่มีความเจริญก้าวหน้าทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมในโลกรู้ พบว่า มีระเบียบวินัยสูง เช่น ตรงเวลา มีระเบียบของคนหมู่มากที่ไม่วินัยจะเป็นเสมือนคนตาบอด คือไร้ทิศทางและจุดหมายเดินชน โน่นชนนี้ ไม่เป็นสุขทั้งตัวเองและผู้อื่นเกิดอลเวงทั้งส่วนตัวและส่วนรวม (ธนาการกสิกรไทย, 2523: 128-129)

สรุปได้ว่า ระเบียบวินัย หมายถึง ข้อตกลงในการปฏิบัติร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุขของสังคมหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ ตลอดจนเป็นการสร้างความตระหนักในพฤติกรรมและการปฏิบัติตนของบุคคล

ความสำคัญของระเบียบวินัยในตนเอง

หนทางที่จะมุ่งสู่จุดหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องดำเนินการโดยอยู่บนพื้นฐานของปทัสถานที่เหมาะสม ในทางวินัยก็เช่นเดียวกัน ย่อมมุ่งเพื่อให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในกรอบปทัสถานที่กำหนด จนในที่สุดผู้ปฏิบัตินั้นมีจิตสำนึกที่จะปฏิบัติโดยปราศจากการบังคับ เป็นลักษณะของการมี

วินัยในตนเอง จุดมุ่งหมายของวินัยก็เพื่อหาเหตุผลเช่นนั้นที่สุดในที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2520 ความว่า

“อิสรภาพกับวินัยซึ่งคู่กัน ๑ เหมือนกับสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามนั้น แท้จริงเป็นของคู่กัน ทั้งจำเป็นต้องใช้คู่กันเพื่อควบคุมกันเสมอ มิฉะนั้นจะหวังผลที่ดีอันพึงประสงค์ไม่ได้ อย่างท่านทั้งหลายที่มีความรู้ ความคิด สติปัญญา สามารถที่จะสร้างประโยชน์ต่าง ๆ ได้พร้อมมูลอยู่นี้ ถ้าขาดวินัยก็จะปล่อยให้ไปไปตามความสะดักสบายให้สูญเสียประโยชน์ที่พึงจะได้ไปเปล่า ๆ เท่ากับได้เบียดเบียนทำลายตนเอง และทำลายผู้อื่นให้เสียหายด้วย อย่างนำดำเนินที่สุด เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่ทุกคนจะใช้วินัยบังคับ คือ บังคับให้ทำงานดี นำความเจริญให้แก่ตนและเพื่อความดีงาม ความเจริญนั้นแก่ผู้อื่นพร้อมกันไปด้วย” (ประวีณา ณ นคร และเสาะ ดิยาว, 2534 :435)

กูด (Good) (อ้างใน วไลพร จันทศิริ, 2530: 8) กล่าวว่า วินัยในตนเอง หมายถึงการควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ไม่ใช่บังคับโดยอำนาจภายนอก หากหมายถึงบังคับโดยอำนาจภายในของบุคคลและเป็นอำนาจอันเกิดจากการเรียนรู้หรือยอมรับคุณค่าอันใดอันหนึ่งซึ่งทำให้บุคคลสามารถบังคับพฤติกรรมของตนเองได้

วไลพร จันทศิริ (2530: 23) กล่าวว่า ความมีวินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์หรือพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามที่มุ่งหวัง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคม แม้จะมีสิ่งเร้ามาจากภายนอก เช่น บุคคลอื่นหรือสิ่งเร้าภายนอกตนเองที่เป็นอุปสรรคก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมุ่งหวังไว้

ความมีวินัยในตนเอง หมายถึง การที่บุคคลสามารถควบคุมพฤติกรรมการแสดงออกของตนเองได้ทั้งทางอารมณ์และพฤติกรรม โดยเกิดจากการรู้สึกรับรู้เป็นคุณค่าในการแสดงพฤติกรรมเหล่านั้น โดยไม่ได้เกิดจากข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ในสังคมและเกิดจากจิตสำนึกของตัวเองที่มีประสบการณ์มา

สรุปได้ว่า ความมีวินัยมีความจำเป็นในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง แต่ทำไปเพื่อความถูกต้องและยอมรับของสังคมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัย ของ สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (2543) พบว่า อายุ พรรษา จำนวนปีที่บรรพชาอุปสมบท การศึกษา ทางบาลีหรือทางโลก ประเภทของวัด ภูมิภาค กิจกรรม ของวัด ลักษณะการร่วมอาศัยอยู่ ภายในวัด อุปกรณ์ที่ใช้รับข้อมูลข่าวสาร แรงจูงใจในการบรรพชา อุปสมบท แรงจูงใจในการดำรงสมณะเพศในปัจจุบัน และแรงจูงใจในการลาสิกขาในอนาคต ไม่มีความสัมพันธ์กับการ

ประพฤติตามพระวินัย แต่พบว่า บทบาทภายในวัด กิจกรรมที่ทำสม่ำเสมอในกลุ่มเพื่อนพระภิกษุมีความสัมพันธ์กับการประพฤติตามพระวินัย

คุณลักษณะของควมมีวินัยในตนเอง

สุภาพร จันทรศิริ โยธิน (2542: 26) กล่าวว่าลักษณะของผู้ที่มีวินัยในตนเองประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ เคารพในสิทธิของผู้อื่น มีระเบียบและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม มีลักษณะมุ่งอนาคต มีความเป็นผู้นำ มีความตรงต่อเวลา มีความเห็นอกเห็นใจ และยอมรับในการกระทำของตนเอง

วไลพร จันทรศิริ ได้สรุปพฤติกรรมควมมีวินัยในตนเองไว้ว่า มีลักษณะดังนี้ คือมีความรับผิดชอบ เคารพในสิทธิของผู้อื่น มีระเบียบและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมมีลักษณะมุ่งอนาคต มีความเป็นผู้นำ มีความตรงต่อเวลา มีความเห็นอกเห็นใจ และยอมรับในการกระทำของตนเอง (สุภาพร จันทรศิริ โยธิน, 2526; วไลพร จันทรศิริ, 2530: 24)

บุคคลที่มีคุณลักษณะควมมีวินัยในตนเองจะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่สำคัญ ดังนี้

1. มีความเป็นผู้นำ จะมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้แก่ ใจกว้าง ยืดหยุ่นในความคิดของตนเอง และร่วมทำงานในกลุ่มอย่างมีระบบ
2. มีความรับผิดชอบ จะแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้แก่ ทุ่มขะลงในถ้งรองรับและยอมแ่้งงานที่ผิดพลาด
3. ตรงต่อเวลา รู้จักกาลเทศะ ซึ่งแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้แก่ ส่งงานตามกำหนด
4. เคารพในสิทธิของผู้อื่น จะแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้แก่ เข้าแถวรับบริการทุกครั้ง และขออนุญาตครูก่อนออกจากห้องเรียน
5. มีระเบียบและปฏิบัติตามกฎทางสังคมจะแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ได้แก่ แต่งกายสุภาพถูกต้องตามกาลเทศะ และเดินขึ้นลงบันไดชิดขวาเสมอ
6. มีความซื่อสัตย์ สุจริต จะแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้แก่ ทำแบบฝึกหัดด้วยตนเอง คินสิ่งของที่ยืมมาแ่้งเจ้าของ ไม่หยิบเอาของคนอื่นมาเป็นของตน
7. มีความอดทนขยันหมั่นเพียร จะแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ได้แก่ ทำงานด้วยความมุ่งมั่น และซักถามบทเรียนที่ไม่รู้จากผู้รู้

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544 กำหนดให้สถานศึกษาเป็นผู้กำหนดขอบเขต การวัดและประเมินผลคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนเป็นส่วนหนึ่งของการวัดและ ประเมินผลของผู้เรียน โดยคณะครูเป็นผู้ร่วมกันพิจารณาและกำหนดขึ้นให้สอดคล้องกับบริบทของ ชุมชน (แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาโรงเรียนบ้านเขาน้อย, 2549: 3) โรงเรียนบ้านเขาน้อยได้ กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยยึดความสอดคล้องกับคุณธรรม 8 ประการของ กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบท ความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน แล้ว นำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนร่วมพิจารณาให้ความ เห็นชอบและรับทราบว่านักเรียนระดับประถมศึกษาของโรงเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังนี้

1. **ขยัน** หมายถึง ความขยันในการศึกษาเล่าเรียนสม่ำเสมอ มาโรงเรียนตรงเวลา ทำการบ้านทุกครั้งด้วยตนเอง ทำกิจกรรมที่ครูกำหนดให้อย่างตั้งใจ มีความตระหนักในกิจกรรม ที่ตนเองรับผิดชอบที่โรงเรียนโดยไม่ต้องมีใครมาคอยกำกับ หรือควบคุม มีความขยันในการ ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งเรียนรู้ มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน และปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย เสร็จตามเวลาที่กำหนด

2. **ประหยัด** หมายถึง การประหยัดในสิ่งทีควรประหยัดอย่างเหมาะสมกับความ ต้องการไม่ตระหนี่เหนียว ได้แก่ การประหยัดเงิน การประหยัดไฟฟ้า การประหยัดน้ำ ประหยัดเวลา รู้จักการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า รู้จักประหยัดออมเงิน รู้จักประหยัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ อย่างมีคุณภาพ รู้จักประหยัดในการรับประทานอาหาร

3. **ซื่อสัตย์** หมายถึง ความซื่อตรงต่อหน้าที่ของตนเอง ต่อคำพูด ต่อการกระทำรวมถึง ความซื่อสัตย์ต่อพ่อแม่ ครู เพื่อนและบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือใกล้ชิดได้อย่างอย่างสม่ำเสมอ ไม่พูด โกหก การตรงต่อเวลา ปฏิบัติตามข้อตกลง เมื่อพบสิ่งของแล้วนำส่งคืนเจ้าของ ไม่ลักขโมย

4. **มีวินัย** หมายถึง ความมีวินัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นความมีวินัยต่อหน้าที่ของ ตนเอง ได้แก่วินัยในการพูด พูดจาสุภาพเหมาะสมกับบุคคล กาลเทศะ แต่งกายถูกต้องตาม ระเบียบของโรงเรียน ขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและศาสนา ที่ตนเองนับถือ เข้าแถวรับบริการก่อนหลัง รู้จักการรอสอด

5. **สุขภาพ** หมายถึง การปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม ถูกต้องตาม ข้อกำหนดของ โรงเรียน ชุมชนและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ รู้จักการให้ความเคารพแก่ผู้ใหญ่ที่ควรนับถือหรือผู้ที่ สังคมยอมรับ ไม่ก้าวร้าวต่อเพื่อนและครู มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย แสดงมารยาท เหมาะสมกับ กาลเทศะ พุดกับเพื่อนโดยใช้คำสุภาพ

6. **สะอาด หมายถึง** การรู้จักเห็นคุณค่าและประโยชน์ของสะอาด รู้จักดูแลรักษาความสะอาดของร่างกาย เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ รู้จักดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย รู้จักรักษาความสะอาดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียน

7. **สามัคคี หมายถึง** ความรักในหมู่คณะ ไม่เอาเปรียบผู้อื่นแม้มีโอกาส ร่วมแรงร่วมใจกับเพื่อนในการทำงานหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่สร้างความแตกแยกหรือไม่ยุ่งให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะของตนเองและชุมชน

8. **มีน้ำใจ หมายถึง** หมายถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่นที่ได้รับความเดือดร้อน มีความเมตตาสงสารต่อผู้ที่ด้อยโอกาส ไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นผิดพลาด อาสาช่วยเหลืองานด้วยความเต็มใจ มีจิตอาสา อำนวยความสะดวกให้แก่ผู้อื่น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการประยุกต์การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) หมายถึง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสภาพการณ์อันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการที่ตัดสินใจ และร่วมในการกระบวนการแก้ปัญหาตั้งแต่ต้นจนถึงสิ้นสุดการวิจัย (สุภางค์ จันทวานิช, 2534: 68)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง ผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดกระบวนการที่เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เห็นว่าดีเหมาะสมตามความรู้ความเข้าใจของผู้วิจัย ดำเนินการปฏิบัติเพื่อประเมินดูความเหมาะสมในความเป็นจริง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) จึงเป็นการวิจัยในลักษณะที่มุ่งสร้างความสำนึก และความตระหนักของกลุ่มเป้าหมายให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หรือองค์กร โดยให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ต้นตัวถึงความจำเป็นที่จะต้องกระทำและพร้อมที่จะร่วมรับรู้ผลงานวิจัยนั้น ๆ ด้วย

อมรา พงศาพิชญ์ (2529: 19-20) กล่าวว่า PAR เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนที่พัฒนามาจากการใช้เทคนิคจัดเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ที่นักมนุษยวิทยามักจะใช้โดยการเข้าไปอยู่อาศัยอยู่ในชุมชน สังเกตพฤติกรรมในขณะร่วมกิจกรรม โดยทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชนที่ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการให้ความสำคัญ

กับข้อมูลและความคิดของกลุ่มเป้าหมาย และมีการจัดเก็บข้อมูลแบบสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน จากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีการประยุกต์ข้อมูลที่ได้ศึกษาได้เพื่อหาทางแก้ปัญหาและทำกิจกรรมไปพร้อม ๆ กัน พอสรุปขั้นตอนสำคัญได้ดังนี้ (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2542: 13-16)

1. การพิจารณาปัญหาโดยเปิดโอกาสให้ใช้ภูมิปัญญาของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีมุมมองและวิธีการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ กันโดยอาศัยความเข้าใจในคุณค่า ค่านิยม วัฒนธรรมและบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติของชาวบ้าน หรือกลุ่มเป้าหมาย อาจจะโดยวิธีการอภิปรายกลุ่ม การทัศนศึกษา การเยี่ยมชมดูงานต่างพื้นที่ การปรึกษาหารือกับผู้ชำนาญการ การทดสอบ การทดลอง ตลอดจนการศึกษาจากสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น เอกสาร และวิดีโอ เป็นต้น

2. การเลือกวิธีการและการออกแบบการวิจัย โดยเลือกปัญหาและวิธีการวิจัยที่เหมาะสม ผ่านกระบวนการกลุ่มแบบไม่ชี้นำและให้กลุ่มเป้าหมายหรือชาวบ้านมีส่วนร่วม โดยเฉพาะเครื่องมือวิจัยในรูปแบบ แบบสอบถาม ประเด็นการอภิปรายกลุ่มประเด็นการสังเกตหรือสัมภาษณ์ เป็นต้น

3. การจัดเก็บและรวบรวม หลังจากการมีการทดสอบและปรับปรุงเครื่องมือวิจัยในสนามแล้วก็มีการดำเนินการดังนี้

3.1 สภาพปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือ และเรียนรู้กันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย ซึ่งเป็นการสร้างความตระหนักและเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3.2 การศึกษาสถานการณ์ที่คาดหวัง ภายใต้ประเด็นที่กำหนดไว้ ในกรณีนี้ผู้วิจัยควรเข้าใจว่าข้อมูลแต่ละเรื่องสามารถพิจารณาได้หลายมุมมอง การด่วนสรุปอาจจะทำให้เกิดความผิดพลาด ฉะนั้น จำเป็นต้องมีใจกว้าง และอดทนต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านในการศึกษาสถานการณ์ดังกล่าว

4. การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสภาพปัจจุบันและที่คาดหวังจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลหลากหลายและการคัดเลือกข้อมูลที่เหมาะสมเป้าหมายต้องใช้ความคิด ความรู้สึก ประสบการณ์ และอาจจะต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมขึ้นอีก

5. การรายงานและนำเสนออาจเป็นรูปแบบเอกสารการประชุมชี้แจง แผนภูมิฝาผนัง หรือแม้แต่การออกรายการวิทยุในชุมชน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการได้มีส่วนร่วมรับรู้และวิเคราะห์หรือวิจารณ์ต่อเนื่อง

6. การวางแผนอย่างมีส่วนร่วมหลังจากการนำเสนอผลการวิจัยแล้ว กลุ่มวิจัย PAR จำเป็นต้องมีความเห็นสอดคล้องกัน เพื่อนำสู่การวางแผนงานอย่างมีส่วนร่วมกัน ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

- 6.1 การจำแนกปัญหา
- 6.2 กำหนดจุดประสงค์
- 6.3 กำหนดทรัพยากร
- 6.4 เตรียมแผนปฏิบัติ
- 6.5 วางแผนงบประมาณ

7. การจัดการและดำเนินการโดยช่วยให้กลุ่มเป้าหมายมีทักษะในการจัดการและเกิดการตื่นตัว มีความตระหนักติดตามงานอย่างใกล้ชิดและมีโอกาสเพิ่มศักยภาพในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานอื่น และการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีแรงบันดาลใจ ลดแรงต่อต้านหรือไม่มีแรงต่อต้านต่อสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจ และมีส่วนร่วมดำเนินการที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของเขามี 5 ขั้นตอน คือ

- 7.1 ศึกษาแผนและเตรียมขั้นตอนการปฏิบัติ
- 7.2 ดำเนินการในภาคปฏิบัติ
- 7.3 ติดตามและทบทวนการปฏิบัติงาน
- 7.4 แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงาน
- 7.5 จัดผลผลิตและแบ่งสรรผลประโยชน์

8. การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมที่กลุ่มเป้าหมายมีส่วนที่จะให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่องว่ากิจกรรมนั้น ๆ เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยครอบคลุมทุกกระบวนการ เช่น กระบวนการทำงานกิจกรรมของผู้เกี่ยวข้อง ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ปัจจัยป้อนที่ใช้และจำเป็น ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจการ ผลลัพธ์ที่ได้ และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อื่น เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ และแม้แต่ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจการเมืองและธรรมชาติ ทั้งนี้ ติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมมักมี 5 ขั้นตอน คือ

- 8.1 กำหนดจัดระบบและลำดับความสำคัญของเรื่องที่ติดตามและประเมินผล
- 8.2 สร้างตัวชี้วัดที่บอกถึงความเปลี่ยนแปลงตามจุดประสงค์ของโครงการ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ เป็นต้น
- 8.3 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผลและการแบ่งความรับผิดชอบ

8.4 การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูล

8.5 การรายงานและเผยแพร่

หลักเกณฑ์การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ชญาดา ศิริภิมย์ (2529: 259-261) ได้สรุปหลักเกณฑ์ของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ได้แก่

1. โครงการวิจัยทั้งในแง่กระบวนการวิจัยและผลการวิจัย ต้องเป็นประโยชน์ได้โดยตรงและทันต่อเวลาที่แก่ชุมชน แตกต่างจากการวิจัยที่มีผลต่อวิชาเท่านั้น
2. กระบวนการวิจัยต้องรวมเอาชุมชนทั้งชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงการวิจัยด้วย ตั้งแต่การเริ่มปัญหาการตีความข้อค้นพบ จนกระทั่งการวางแผนปฏิบัติการของชุมชน
3. กระบวนการวิจัยควรเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ทางการศึกษา ซึ่งจะต้องรับใช้ชุมชนโดยการช่วยชี้ให้เห็นถึงความต้องการของชุมชน และช่วยเพิ่มพูนการรับรู้ปัญหาและความรับผิดชอบที่จะแก้ปัญหาภายในชุมชนเอง
4. การวิจัยควรจะเป็นกระบวนการวิภาควิธีการเสวนาสืบเนื่องและไม่ใช้ภาพนิ่งชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น
5. วัตถุประสงค์ของการวิจัย ก็คงจะเป็นเช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาทางวิชาการ ซึ่งก็คือการปลดปล่อยศักยภาพในการสร้างสรรค์ของมนุษย์และระดมมวลทรัพยากรมนุษย์ เพื่อแก้ปัญหาสังคม
6. การวิจัยมีนัยความหมายทางอุดมการณ์อยู่ด้วยในเรื่องนี้มีอยู่ 2 ประเด็น คือ การวิจัยถือว่าเป็นการทบทวนทางการเมือง ของสิ่งที่ทำกันอยู่และนักวิจัยต้องสามารถทนยืนหยัดเพื่ออุดมการณ์หรืออาจจะต้องเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อได้ลงมือทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

อมรา พงศาพิชญ์ (2529: 25-26) ได้กล่าวว่าวิธีการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมีวิธีการวิจัยดังนี้

1. เน้นการศึกษาปัญหาและความต้องการโดยการร่วมกันของประชาชนในการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและความต้องการในการพัฒนา
2. เน้นการหาแนวทางการแก้ปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หาแนวทางแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเลือกแนวปฏิบัติ ถ้าทางเลือกในการปฏิบัติมีหลายวิธีจะต้องมีการพิจารณาความเร่งด่วน หรือความสำคัญของปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาใดจะได้ผลดีกว่า

4. เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม นำแนวทางการแก้ปัญหามาปฏิบัติ หรือนำกระบวนการมาแก้ปัญหา และสามารถดำเนินการได้ตลอดไป

ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ศุภางค์ จันทวานิช (2534: 70-71) เสนอว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ฝ่ายคือ ชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชน นักวิจัย ซึ่งเป็นตัวแทนของนักวิชาการที่สนใจเรื่องการพัฒนา และนักพัฒนาซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายรัฐบาล หรือองค์กรเอกชน สองฝ่ายหลังเป็นฝ่ายนอกชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันของทั้ง 3 ก่อนการวิจัยและหลังการวิจัย ซึ่งบทบาทนักวิจัยนั้น จะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้เกี่ยวกับระเบียบ วิธีการวิจัย มีข้อมูลทางวิชาการไว้คอยสนับสนุนการวิจัย แต่ไม่ได้อยู่ในสนามตลอดเวลา จากการศึกษาดูเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยสามารถนำมาออกแบบการวิจัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นสี่ขั้นตอน ดังนี้คือ หนึ่งขั้นการศึกษาปัญหา สองขั้นสร้างรูปแบบความมีวินัย สามขั้นนำไปใช้สี่ขั้นนำเสนอรูปแบบความมีวินัย

จากการศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพอสรุปได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ช่วยกันแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจมีความเท่าเทียมกันในการทำงานร่วมกัน โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์หาทางเลือก ตัดสินใจดำเนินการแก้ปัญหาที่เลือก เน้นที่การระดมความคิดความร่วมมือของทุกฝ่ายในการแก้ปัญหาของชุมชนกิจกรรมและกระบวนการวิจัยยึดหยุ่นไปตามปัญหา จะทำการแก้ไข ข้อมูล ที่ใช้ในการวิเคราะห์ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบความมีวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษา เป็นการวิจัยที่มุ่งชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในการมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบความมีวินัยของนักเรียนระดับประถมศึกษาภายใต้ฐานคิดการที่สถานศึกษากับชุมชนได้ร่วมกันพัฒนารูปแบบความมีวินัยในการเรียนของนักเรียน เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่สอดคล้อง

กับความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน ที่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และเหมาะสมกับขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาที่ตนนับถือ จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ในการพัฒนารูปแบบความมีวินัย การวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายของการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในการพัฒนารูปแบบความมีวินัยของนักเรียนเป็นอย่างไร กระบวนการในการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในการพัฒนารูปแบบความมีวินัยที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร โดยศึกษาจากระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนและสถานศึกษากำหนดขึ้นอันเป็นความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขและบริบทของชุมชนและสถานศึกษาเป็นอย่างไร

การวิเคราะห์รูปแบบความมีวินัยของนักเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของชุมชน การวิเคราะห์นี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาความต้องการ ข้อเสนอแนะรวมถึงพฤติกรรมที่คาดหวังเกี่ยวกับเยาวชนในชุมชนว่าเป็นอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับบริบทของสถานศึกษาและชุมชนอย่างไร รวมถึงกระบวนการสร้าง ปรับเปลี่ยนรูปแบบความมีวินัย ตามความต้องการและความคาดหวังของสถานศึกษาและชุมชนเป็นอย่างไร

การวิเคราะห์คุณลักษณะด้านความมีวินัยของนักเรียนตามรูปแบบความมีวินัยที่สอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน การวิเคราะห์ นี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ที่สถานศึกษากำหนดมีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนอย่างไร และสอดคล้องกับความมุ่งหวังของสถานศึกษาและชุมชนอย่างไร